

Марко Недић

СВЕТЛОСТ КАО СИМБОЛ ТРАЈАЊА

Радосав Стојановић: АНГЕЛУС. Роман. СКЗ, Београд, 2004.

Ангелус је други роман афирмисаног косовскометохијског песника, приповедача и драмског писца Радосава Стојановића. Пре романа *Ангелус* овај аутор је објавио десет књига приповедака, шест песничких збирки, три књиге драма и један роман, као и једну књигу ангажованих публицистичких текстова. Неколико његових драма постављено је на сцену, углавном у позориштима на Косову и Метохији и на југу Србије. Поред књижевног рада, Радосав Стојановић се бавио и новинарским и публицистичким пословима, био је новинар, уредник, а једно време и главни уредник некадашњег приштинског дневног листа *Јединство*, затим дугогодишњи управник приштинског Народног позоришта. Сада је главни уредник часописа *Српски југ* који однедавно излази у Нишу, где Стојановић живи од прогона са Косова и Метохије 1999. године.

Аутор романа *Ангелус* је у свим својим прозним књигама писац једног сведеног, мирног, једноставног и веома сликовитог прозног језика, уз то наративног у оном смеру којем се упућују песници као прозни писци, са обиљем живих, непосредних слика и ситуација из свакодневног живота. Па ипак, иако извесна унутрашња мирноћа и јединство језика надилазе све друге важне особине Стојановићевог наративног рукописа и представљају се као његове кључне књижевне особине, испод те спољашње мирноће и привидне једноставности крију се веома јака осећања, драматичне животне ситуације и одлуке. Чак и када говори о веома сложеним животним околностима и о њиховим крупним изазовима, Радосав Стојановић је писац без искључивости, без патетике, без великих речи и парола, такав је чак и тамо где би се могла очекивати његова доживљенија и одлучнија ауторска реч, нарочито када својим једноставним и сликовитим наративним језиком описује животне околности својих јунака у немирном косовскометохијском простору и времену.

Поред ових општих критичких утисака о особинама Стојановићевог наративног рукописа, важно је нагласити да тематско-садржински оквири његових прозних књига произилазе, с једне стране, из свакодневног живота српског становништва Косова и Метохије од Другог светског рата до наших дана, са свим драматичним и трауматичним историјским и политичким променама и догађајима који су га изнутра и споља обележавали, и, с друге стране, из живота такође обичних људи на простору Црне Траве, Стојановићевог ужег завичаја, и његових веома сложених егзистенцијалних и скривених а још увек делујућих културноисторијских и митско-симболичних слојева. Проза о стварности Косова и Метохије врло често у свом видљивом или у свом подтекстуалном садржинском слоју подразумева с једне стране појмове и симболику хришћанске и православне духовне и историјске традиције, док се у свом спољашњем слоју све чешће ослања на садржину која добрим делом проистиче из актуелног егзистенцијалног или непосредно окончаног војног и политичког контекста на Косову и Метохији. Са своје стране, приче о црнотравском крају и животу носе у себи јаке наговештаје

митолошких традицијских обележја и митопоетских књижевних значења. Пошто ова два амбијента у ауторској пројекцији представљају делове јединственог животног искуства из детињства и младости, Радосав Стојановић своје књиге приповедака најчешће компоује од мотива и из једног и из другог егзистенцијалног и социокултурног простора и на тај начин наглашава њихово суштинско унутрашње јединство и повезаност и у својој стваралачкој пројекцији и у самој стварности.

Најновија Стојановићева књига припада косовскометохијском тематском кругу. Иако је садржински контекст овог романа више него драматичан – а он се односи на време педесетих и шездесетих година минулог века у којем су стварани услови за доцнију сеобу српског становништва из косовскометохијског завичаја – и у њему Радосав Стојановић животне судбине својих књижевних јунака обликује посебним наративним средствима и рукописом у којем нема патетике ни сентименталности, иако има дубоке емотивности и меланхолије због свега оног што се у стварности догађало изабраним књижевним ликовима. Највећи део романа и највећи део односа међу књижевним ликовима, као и њихове животне приче, већ на први поглед су постављени јасно, мотивисано и разумљиво. За сваки важнији догађај и детаљ у роману даје се довољно препознатљивих елемената спољашње природе који га јасно постављају у одговарајући композицијски и значењски слој у тексту, тако да роман тече веома природно и разумљиво, попут других стандардних савремених романа реалистичке мотивације. Међутим, испод првог наративног слоја текста у њему се крије његов кључни слој с дубоко симболичним и поетски интонираним крајњим књижевним значењем. Такво значење међутим не ослања се на директне слике и ситуације из стварности, већ на оне слике, чак на делове слика који само наговештавају основну тему романа. Они, с друге стране, доприносе да се његова садржина у својој пуноћи одвија уз помоћ других, такође важних наративних средстава, као и оних која, као што је накнадно читавање у текст, у првом реду припадају критичкој или читалачкој рецепцији а не видљивом текстуалном слоју. Драматична и трагична судбина српског народа на Косову и Метохији у последњим деценијама XX века, на пример, у овом прозном остварењу на неколико места је само наговештена, а у суштини то је кључна тема овог кратког романа симболичног наслова. Разлози за тадашње, а поготово за доцније иселјавање српског народа са Косова и Метохије у *Ангелусу* су дакле само благо назначени, о њима се не говори директно већ посредно, преко једног броја слика и ситуација из свакодневног живота, који тек доведени у непосреднију међусобну везу наговештавају праве разлоге неминовног одласка и егзодуса српског становништва из својих домова и из читавих села и пре драматичних догађаја у јуну и јулу 1999. године.

Трагичне размере тог одласка постају разумљивије када се доведу у везу с другом важном темом романа – с дубоком укорененошћу и исконском везом српског народа за тло Косова и Метохије потврђиваном преко трајања кључних хришћанских симбола из прошлости који су на посебан начин осмишљавали и вековима одржавали тај живот, као и њиховог не само симболичног значења и у данашњем времену. Основни предмет романа – трајну и судбинску укорененост српског народа у косовскометохијски простор и трагичну неминовност одласка из њега у другој половини и на крају XX века - аутор међутим не излаже језиком

непосредне поетске (или хришћанске) симболике, како је донекле чинио у неким својим песничким остварењима, нити језиком свима разумљиве ангажоване публицистике, како је чинио док је својевремено у београдским књижевним и културним гласилима објављивао коментаре о тадашњим сложеним политичким околностима на Косову и Метохији у којима је живео српски народ. Намеру да посредним књижевним средствима оствари драматичну романескну причу с подтекстуалним симболичким значењима он излаже типичним прозним језиком - преко романескне садржине и њеног заплета, преко односа међу књижевним ликовима и њиховим животним причама и судбинама.

У роману има неколико међусобно повезаних наративних токова, односно неколико повезаних паралелних прича и све оне се догађају у непосредној близини манастира и у самом манастиру Покрова Свете Богородице у селу Манастиришту, у близини Новог Брда на Косову. Сама чињеница да се приче романа одвијају у нама блиском времену али у једном културно и традицијски јасно означеном религијском и духовноисторијском простору носи у себи врло важан слој преносног и на први поглед скривеног значења Стојановићевог прозног остварења. Најважнија међу тим причама јесте она о манастирском момку Ивану Ангелусу, симболичном лику романа и по имену и по судбини, и по животу и по смрти. Очигледно је да је тај лик замишљен с нечим дубоко духовним, светлим, прозачним и анђеоским у себи, а као такав је и остварен. Али када је то анђеоско у једном неочекиваном тренутку у садржини романа било привучено и искоришћено од непосредног физичког и чулног елемента живота, чулност је, иако се у том облику и интензитету више ниједном није могла потврдити у стварности, и даље остала иманентна том лику као његова скривена и неактивирана могућност и потреба. С једне стране откривена чулност, а с друге драматичне историјскополитичке околности времена допринеле су трагичном крају овог књижевног лика. Његове унутрашње особине, а у извесном смислу и околности које су допринеле његовом трагичном крају, у доброј мери су пренете и на основни тон и значење текста романа, што је сигуран знак да је у њему успостављена потребна равнотежа између ауторове намере, с једне, и књижевне остварености те намере, с друге стране. Сукоб између непосредног животног и духовног може се са једног мотива романа пренети на целину његовог текста, и у том сукобу и његовом разрешењу на штету духовног пронаћи један од најважнијих значењских слојева Стојановићеве прозне књиге. У том сукобу појединачно и анђеоско у човеку неминовно губе битку са историјским, прагматичним и политичким. Али њихов пораз тиме није дефинитиван, јер остаје прича о том поразу, остаје сећање на њега и на све оно што му је претходило, и та прича је истовремено и опомена и разлог за наду у могућну промену историјских околности које ће можда некад помоћи да се изгнани народ врати у свој косовскометохијски завичај и да неки сличан књижевни лик доживи тада светлију животну судбину.

Поред приче о Ивану Ангелусу и његовој смрти од шиптарске руке, иначе прикриваној због ондашњег политичко-националног мира у кући, ту су још и приче о потапању српског села Бистрице у вештачко језеро из којег ће вода служити за стварање електричне енергије за становништво великог града у непосредној близини потопљеног села, затим прича о цркви која сија насред језера и крије у себи једну личну драму и политички и етички грех времена у којем се

одвија садржина романа, прича о рестаураторима манастирских фресака и о краткој љубавној вези између сликара који предводи екипу рестауратора и слободније средовечне новинарке из града, и на крају прича о откривању Христовог лика усред текста краљевске повеље на једном зиду у манастиру. У свим тим причама, односно у свим тим наративним токовима главне приче романа, очигледна је ауторова намера да свој текст обликује у две значењске равни. Једна раван одвија се у оквирима свакодневног живота и његових непосредних животних ситуација. Друга раван је много скривенија и она се појављује из појединих важнијих тачака и призора романа а не из његовог целокупног животног контекста. Међу таквим моментима у роману, поред уводног поглавља, које представља једну од најуспелијих синтеза поетског и наративног рукописа у савременој српској прози, нарочито су значајна следећа два - појављивање светлости из разрушене и потопљене бистричке цркве на оплићалом језеру и препознавање Христовог лика на оштећеном зиду у манастиру Покрова Свете Богородице. Оба ова момента међутим, поред могућног реалистичког и логичког објашњења, које се у извесном смислу нуди и у самом тексту, имају и своје намерно скривено или само наговештено дубље значење. Јер и светлост која се појављује из разрушене и указане цркве на језеру, и Христов лик на манастирском зиду усред краљевских речи на њему, који се такође појави само под посебно усмереним снопом светлости, поред свог симболичког семантичког слоја, који је очигледан, и који на културноисторијском плану омогућава непосредније повезивање прошлости и садашњости косовскометохијског простора, имају и своје наглашено поетско и непосредно митопоетско књижевно значење самим тим што се њихово појављивање не може до краја објаснити реалистичком мотивацијом и у потпуности извући из сфере поетског, ирационалног и духовног доживљаја. Симболика светлости у оба ова случаја, светлости која се повремено појављује и нестаје, постаје основна поетска симболика целог романа. То је заправо она иста светлост која се повремено појављивала у историји и у прошлости, и која је омогућавала српском народу да у извесним историјским временима много јасније види и свој пут из прошлости и своју усмереност према будућности. Двострукост значења кључних ситуација романа аутор је дакле оправдао типичним поетским књижевним средствима и на њиховом садржинско-мотивском нивоу и на нивоу њиховог општијег књижевног и егзистенцијалног значења. Наглашена меланхолична интонација овог кратког, актуелног, на функционалан књижевни начин ангажованог романа још једна је његова важна књижевна особина која је условљена његовом општом поетском основом и општим животним околностима које се налазе у основи његове садржине и теме.

Роман *Ангелус* је дакле пример савременог романа у којем се о појединачним судбинама и о историјској колективној драми српског народа на Косову и Метохији у последњим деценијама XX века говори једноставним и непатетичним, а у суштини изузетно доживљеним наративним језиком.

(Траг, 9, март 2007)